AUT, XLVII, 2009, p. 153-164

FENOMENUL CARCERAL ŞI LITERATURIZAREA

de

Roxana GHIȚĂ

1. COMUNISM, REPRESIUNE ŞI LITERATURIZAREA FENOMENULUI

Monstruoasele crime colective din secolul al XX-lea n-ar fi ajuns la acea scară pe care o cunoaştem în prezent dacă nu ar fi fost comise în numele unei aşa-numite *ideologii.* Conform *DEX, ideologia* desemnează, în sens larg, „totalitatea ideilor şi concepțiilor filozofice, morale, religioase, etc. care reflectă, într-o formă teoretică, interesele şi aspirațiile unor categorii într-o anumită epocă”[1]. Pentru Aleksandr *S*oljenițîn, ideologia nu este un concept, ci o realitate. Este marxism-leninismul, *diamat* (materialismul dialectic şi istoric), aşa cum este el cunoscut de întreaga lume. În viziunea lui Soljenițîn, această minciună generală, impusă, reprezentată de ideologie, este aspectul cel mai teribil al existenței oamenilor: este un lucru mai rău decât toate lipsurile materiale, mai rău decât absența oricărei libertăți civice, întrucât, pentru a supraviețui, are nevoie să-i pună în spatele gratiilor sau să-i extermine pe cei care îndrăznesc să gândească altfel, fiind responsabilă pentru curmarea vieții a milioane de oameni. Marxismul încetase să fie o simplă ideologie politică, devenind o credință, o „religie”, prin postularea ideii că muncitorimea era poporul ales de Dumnezeu, eliberatorul şi mântuitorul omenirii. În asta consta puterea sa. Era o doctrină care declara că se sprijină pe o certitudine ştiințifică, impunând o practică politică care viza transformarea totală a societății. Ea avea nevoie, de asemenea, de sprijinul unui grup social bine închegat: *inteligheția.* Cernîşevski a fost atât „creierul” inteligheției contemporane, cât şi cel al generațiilor de mai târziu. Toate scrierile sale aveau în vedere pregătirea ideologică a revoluției, despre care credea că e singurul mijloc de a înfăptui fericirea poporului. Romanul utopic pe care l-

[1] *Dicționarul explicativ al limbii române,* ediția a II-a, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1998, s.v. *ideologie*.

BDD-A6438 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)

a scris în închisoare, *Ce-i de făcut?*, a servit drept manual pentru o viață perfectă pentru trei generații de revoluționari, putând fi considerat drept ,,catehismul nihilismului, cartea de căpătâi a inteligheției revoluționare”[2]. Cernîșevski are o importanță crucială în istoria ideologiei: ,,Cernîșevski a întemeiat ethosul individual al revoluției. Viața revoluționară în Rusia devine o *imitatio* a lui Cernîșevski și a eroului său Rahmetov.”[3]. Acest personaj a devenit modelul existențial al lui Plehanov, al lui Lenin şi al bolşevicilor, iar creatorul său s-a dovedit a fi cel mai important precursor al comunismului.

Istoria URSS nu s-ar putea imagina fără Lenin. Revoluția n-ar fi avut loc dacă el n-ar fi declanşat-o şi n-ar fi ținut-o în mâini. Alain Besançon creionează un portret esențializat al acestuia: ,,De nenumărate ori mai intoxicat decât Robespierre şi decât Marat, incapabil de a percepe lumea aşa cum este ea, totalmente dominat de o viziune ireală a lucrurilor, el pare, dintr-un alt unghi, tot atât de lucid, implacabil, cinic, ca şi principele machiavellian, tot atât de constant în neşansă ca Frederic al II-lea, tot atât de singur în planuri ca Bismarck, tot atât de decis şi de cutezător ca Cezar şi Napoleon.”[4]. Pentru Lenin, atât politica, cât şi războiul, care este o continuare a politicii, vizează înfrângerea totală, eliminarea şi anihilarea adversarului. Violența a fost ridicată de el ,,la rangul de sistem de guvernământ.”[5]. A organizat partidul bolşevic, care ,,trebuia să posede o doctrină din care să nu poată fi schimbat absolut nimic, urmând să instaureze o dictatură destinată să controleze viața în totalitatea sa.”[6].

În momentul când a preluat puterea, Lenin a avut convingerea că nu numai întreaga Rusie, ci şi Europa va fi de partea sa, exceptând o minoritate alcătuită din capitalişti şi mari proprietari funciari. Însă, după ce puterea a fost preluată, pe măsură ce a trecut timpul, a reînceput procesul de trădare, de dezordine care exista înainte, iar reacția a fost aceeaşi: sciziune, epurare. Dar, de această dată, cu Lenin la putere, au fost extinse asupra întregului popor, au îmbrăcat o altă formă şi au luat un alt nume: *represiunea.* Prin urmare, au fost organizate Armata Roşie, Ceka (creată la 7 decembrie 1917, ca organ de luptă împotriva contrarevoluției şi sabotajului), detaşamentele care distrugeau satele, toate acestea acționând simultan.

Lenin a murit la 21 ianuarie 1924. La moartea sa, poliția era deja perfecționată, iar Gulagul era de multă vreme ,,deschis.”

---

[2] Nikolai Berdiaev, *Originile şi sensul comunismului rus,* Traducere de Ioan Muşlea, Studiu introductiv de Vasile Boari, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 76.

[3] *Ibidem.,* p. 119.

[4] Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului,* traducere de Lucreția Văcar, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, p. 179.

[5] François Furet, Ernst Nolte, *Fascism şi comunism,* Traducere din limba franceză de Matei Martin, Prefață de Mircea Martin, Bucureşti, Grupul Editorial Art, [2007], p. 43.

[6] Nikolai Berdiaev, *op. cit.,* p. 149.

BDD-A6438 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)

Rolul Gulagului era acela de a-i reeduca pe cei care nu se adaptau noilor cerințe, de a-i readuce pe calea cea dreaptă, calea arătată de comuniști şi chiar de a-i extermina pe cei care nu cedau prin nicio metodă, acesta fiind cazul mai ales al deținuților politici. „Atunci când în Gulag se reuşeşte obținerea omului nou, creatorii practici ai acestui homunculus sunt torționarii, căci omul nou este reeducat şi prin cuvânt, dar mai ales prin sânge.”[7]. În spațiul sovietic, absolut totul gravita în jurul unei nebuloase de închisori, colonii de muncă, ospicii, exiluri. În minele de aur de la Kolîma, speranța de viață era de cinci săptămâni, iar cei care reuşeau totuşi să evadeze, pierduți pe întinderea de gheață, pradă foamei şi vânătorilor de recompense, ajungeau să se devoreze între ei. Deasupra intrării în lagărul de la Auschwitz era scris cu litere mari: *ARBEIT MACHT FREI* (*„MUNCA TE ELIBEREAZĂ”).* Lavrenti Pavlovici Beria, călăul lui Stalin, şeful NKVD-ului în perioada stalinistă, a reuşit să îl depăşească pe Hitler în cinism şi în fățărnicie atârnând deasupra porții Kolîmei: *MUNCA ESTE O CHESTIUNE DE ONOARE, O CHESTIUNE DE GLORIE, O CHESTIUNE DE CURAJ ŞI EROISM.*

Primul mare impact asupra opiniei publice, deschizând oamenilor ochii în ceea ce priveşte realitatea vieții în lagăr, l-a avut opera lui Aleksandr Soljenițîn *O zi din viața lui Ivan Denisovici.* În centrul operei lui Soljenițîn se află *rezistența* şi aceasta a revelat adevărul despre lagăre şi despre întreaga societate care le înconjura. După *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, a urmat *Arhipelagul Gulag*, carte care a oferit o imagine de sinteză a Gulagului şi a arătat Occidentului ororile totalitarismului sovietic, aducând la lumină experiențele subumane din lagărele de reeducare prin muncă din URSS. La realizarea *Arhipelagului Gulag* au participat 227 de foşti deținuți, iar Soljenițîn a colectat amintiri, epistole, memorii, precum un colecționar de destine umane. Opera are o structură de *puzzle*, anumite teme şi motive sunt reluate contrapunctic, însă totuşi pot fi distinse cinci capitole mari: istoria Gulagului, portretul deținutului şi condiția acestuia, prezentarea castelor de deținuți, rezistența în Gulag şi ultimul, prelungirea Gulagului în libertate.

Adoptarea modelului sovietic şi extinderea Gulagului şi pe teritoriul românesc au început în 1944, când s-a conturat un protectorat sovietic. Sub masca vinovăției pentru participarea României la război, au fost luate primele măsuri legislative cu caracter represiv, s-a format aparatul represiv şi au început arestările celor care nu împărtăşeau ideologia şi metodele de acțiune ale organizațiilor de extremă stîngă, precum şi ale celor care nu

[7] Ruxandra Cesereanu, *Călătorie spre centrul infernului. Gulagul în conştiința românească,* Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1998, p. 11-12.

BDD-A6438 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)

susțineau deportările şi procesele politice. Potrivit unei statistici[8] din 1964 care cuprindea principalele centre de detenție, în Văcăreşti erau 4665 de persoane, urmat de Gherla, cu 4282 de prizonieri, la Poarta Albă 3929, la Aiud 2941, la Piteşti 2990, la Alba Iulia 2160, la Craiova 1914, la Satu Mare 1788, iar la Brăila 1740. Penitenciarul de la Sighet este locul în care, între 1950 şi 1955, a pierit o mare parte a elitei politice româneşti. În ceea ce priveşte Canalul Dunăre-Mare Neagră, documentele arată că, în momentele de vârf ale lucrărilor, existau 19000 de deținuți pe toate şantierele.

O confesiune tulburătoare asupra torturilor inimaginabile care aveau loc în închisorile comuniste este cea a lui Franț Țandără, consemnată de Doina Jela în *Drumul Damascului,* confesiune cu atât mai autentică şi mai tulburătoare, cu cât acesta este un fost torționar, cuprins de remuşcări la vârsta senectuții. Tot Doina Jela a realizat, în *Lexiconul negru*, un inventar al figurilor torționarilor comuniști şi al torturilor de un sadism greu de imaginat născocite de fiecare dintre aceştia, întrecându-se unii pe alții în inventivitatea lor macabră. O altă confesiune asupra ororilor regimului, cu un la fel de mare impact ca şi cea a fostului torționar, este cea consemnată de Florin Constantin Pavlovici, în *Tortura pe înțelesul tuturor,* confesiune care vine de la polul opus, cel al victimei.

2. GENUL MEMORIALISTIC CARCERAL

Gulagul este un topos care configurează întreg secolul XX, mentalul omului modern născându-se între Buckenwald şi Kolîma, după părerea lui André Glucksmann[9]. În imaginarul scriitorului modern, Gulagul se constituie într-un adevărat arhetip tematic, devenind chiar toposul obsedant al unui nou gen literar, unul memorialistic carceral. În general, preocuparea specialiştilor pentru acest gen se datorează interesului pe care opinia publică l-a manifestat față de tot ce a însemnat comunism şi demascarea ororilor sale. Discuția este cu atât mai provocatoare cu cât a eşuat până în prezent orice încercare de a-i fixa un loc bine definit în perimetrul literaturii. Provocatoare pentru specialişti şi pentru cititori, în general, este şi limita variabilă între realitate, ficțiune şi „pasiune", în cadrul textelor aparținând acestui gen.

În planul literaturii române, căderea regimului comunist în 1989 a avut drept consecință apariția unor scrieri pe care atotputernica cenzură

[8] Cifrele acestei statistici au fost preluate din lucrarea Luciei Hossu Longin, *Memorialul durerii. O istorie care nu se învață la şcoală,* Bucureşti, Editura Humanitas, [2007] şi din cea a lui Ion Bălan, *Regimul concentraționar din România 1945-1964*, Bucureşti, Fundația Academică Civică, 2000.

[9] André Glucksmann, Bucătăreasa şi mâncătorul de oameni. Eseu despre raporturile dintre stat, marxism şi lagărele de concentrare, Traducere din limba franceză de Mariana Ciolan, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991.

BDD-A6438 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)

le-a ținut sub lacăt de-a lungul unei jumătăți de secol. Genul memorialistic carceral românesc este alcătuit dintr-un corpus care numără în jur de trei sute de volume. Aceste cărți înglobează experiențele traumatizante ale victimelor închisorilor comuniste sau ale celor care, fără să fi fost încarcerați ei înşişi, prin investigațiile minuțioase pe care le-au făcut asupra mediului penitenciar în perioada comunistă, au creat lucrări memorialistice de mare impact. Majoritatea memoriilor par a se fi născut din nevoia de a purifica memoria de cea mai teribilă experiență, cea a detenției în închisorile comuniste, aşadar dintr-o necesitate defulatorie şi cathartică, dar cei care au trecut prin Gulag îşi transcriu experiențele infernale în egală măsură din simțul unei datorii morale şi justițiare. Rememorarea rămâne însă o revanşă târzie şi într-o mică măsură recuperatoare pentru cei ale căror vieți au fost marcate într-un mod tragic de trecerea prin spațiul concentrațional.

Ca specie literară, scrierile aparținând acestui gen se află între istorie şi literatură, deşi sunt mai degrabă tributare spațiului literar decât celui istoriografic. Ruxandra Cesereanu observă că acestea sunt constituite, în primul rând, dintr-o selecție subiectivă de amintiri, nu dintr-o redare cât se poate de precisă a unor evenimente istorice. Autorii îşi propun să evite calofilismul, ficționalul şi literaturizarea, însă memoriile lor prezintă multe particularități stilistice, care nu sunt permise unei scrieri ce se pretinde a fi istorică. Deşi în cazul acestui gen hibrid nu putem stabili cu exactitate raportul dintre istorie şi literatură, se poate face o delimitare între două voci temporale distincte care apar în aceste scrieri: „pe de o parte cea a trecutului, evenimențială şi faptică, pe de altă parte cea a prezentului, afectivă şi stilistică.”[10]. Caracterul documentar şi componenta subiectivității devin complementare în cadrul textului. Oricât de sinceră ar părea scriitura, ea conține o doză de imaginar, un imaginar de grad secund. Chiar dacă toți memorialiştii detenției au pretenția ca ceea ce relatează ei să fie perceput de către cititori ca adevărul pur, reactualizarea unor evenimente trecute, consemnate *après coup,* distorsionate într-un fel sau altul de către memorie duce la literaturizare, chiar dacă în unele cazuri aceasta ar putea apărea în mod involuntar. În ceea ce priveşte autorul, acesta narează ceva despre sine şi creează, în mod intenționat sau nu, un personaj care transmite cititorului o anumită imagine a autorului, modul în care se percepe pe sine şi modul în care ar dori să fie perceput de către cititori.

Aşadar, având la bază o viziune generală asupra a ceea ce semnifică genul memorialistic carceral şi controversele pe care le naşte privind raportul dintre realitate şi ficțiune, dintre istorie şi literatură în scrierile încadrate în perimetrul său, acest studiu îşi propune evidențierea diferitelor abordări ale experienței carcerale, prin analiza a patru scrieri considerate

[10] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.*, p. 9.

BDD-A6438 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)

reprezentative pentru formarea unei imagini de ansamblu asupra lucrărilor care alcătuiesc acest gen literar atât de eterogen: *Jurnalul fericirii* de Nicolae Steinhardt*, Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru* de Constantin Noica*, Închisoarea noastră cea de toate zilele* de Ion Ioanid şi *Fenomenul Piteşti* de Virgil Ierunca. În ansamblu, analiza se va concentra asupra valorificării părţii literare din fiecare dintre aceste opere şi, astfel, asupra promovării genului memorialistic carceral ca gen literar.

3. LITERATURIZAREA CA SUBLIMARE A EXPERIENŢEI CARCERALE

Deşi sunt încadrate în acelaşi gen, cele patru opere prezintă diferenţe substanţiale atât în ceea ce priveşte scriitura, stilul, cât şi modalitatea de raportare la perioada carceralã. Studiul de faţă propune o clasificare în două categorii a celor patru tipuri de scrieri, însă există diferenţe semnificative de la una la alta şi chiar în cadrul aceleiaşi categorii. Astfel, o primă categorie ar include *Jurnalul fericirii* şi *Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru,* în care raportarea la infernul carceral se face prin stilizare şi sublimare, prin intermediul credinţei, în cazul lui Steinhardt, al filozofiei, în cazul lui Noica, şi al culturii, în ambele cazuri.

Dintre cele patru lucrări, *Jurnalul fericirii* prezintă cel mai ridicat şi pregnant grad de literaturizare a experienţei carcerale, datorită sublimării acesteia prin intermediul credinţei creştine, prin doctrina iubirii şi iertării şi, în subsidiar, prin intermediul culturii ca puternic element soteriologic. Datorită permanentei stări de extaz în care trăieşte autorul după botezul din celula 18 de la Gherla, întreg mediul carceral, cu toată suferinţa pe care acesta o implică, este transfigurat, atenuat şi stilizat la nivelul discursului.

În cazul scrierii lui Steinhardt, discuţia implică aspecte mai complexe. *Jurnalul fericirii* este unul dintre jurnalele care prezintă o situaţie atipică în cadrul literaturii diariste şi, în general, în literatura de tip autobiografic. Este o scriere care elimină încă de la început cronologia din cadrul discursului. Ne putem întreba dacă este sau nu un jurnal propriu-zis? Pe de o parte, ar putea fi încadrat în această categorie, întrucât utilizează majoritatea procedeelor jurnalului, pe de altă parte însă, nu respectă două principii fundamentale ale diarismului: cel al calendarităţii, fiind eliminată încă de la început cronologia, şi cel al simultaneităţii dintre actul scrierii şi actul trăirii, existând un decalaj mare între istoria trăită şi momentul consemnării ei. O soluţie pertinentă la această dilemă o oferă Eugen Simion, care consideră că jurnalele de acest tip sunt, totuşi, „jurnale intime dintr-o clasă specială: jurnalele unei experienţe, scrise *après coup*.”[11]

[11] Eugen Simion, *Ficţiunea jurnalului intim,* vol. I, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 111.

BDD-A6438 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)

Criticul stabileşte locul lor în ansamblul genului biografic între narațiunea diaristă, narațiunea autobiografică şi narațiunea memorialistică. Oricum, asupra demersului lui Steinhardt planează ambiguitatea, întrucât circumstanțele istorice nu i-au lăsat alternativa unui jurnal cronologic. Aşadar, rămâne deschis răspunsul la întrebarea dacă modul de compunere a *Jurnalului fericirii* se datorează hazardului istoriei sau unei intenții literare bine definite. O altă marcă a construcției cu totul atipice a acestui jurnal sunt fragmentele „anunțate" de *Bughi Mambo Rag*. Aceste fragmente sunt contrapunctice, îşi răspund unul altuia la distanță de câteva pagini. Se pot face doar presupuneri asupra funcției acestor numeroase intruziuni repetitive în jurnal. Cei trei termeni se referă la trei stiluri de dans diferite, având în comun energia dezlănțuită pe care o implică. Este interesant faptul că *mambo* înseamnă „conversație cu zeii", iar în acest context ar putea să i se atribuie sensul de „conversație cu Dumnezeu". Textele cuprinse sub acest titlu abordează problematici dintre cele mai diverse, însă au ca element central şi liant cultura. Ele creează impresia de haos discursiv, de dezarticulare textuală, însă emană o energie debordantă. George Ardeleanu vede în aceste fragmente „o formă de asumare (creştină, dacă vreți, şi deopotrivă ludică) a polifoniei existențiale, a multiplicității sau plurivocității umane, o modalitate prin care Steinhardt duce până la ultimele consecințe ceea ce, cu un termen pe care M. Bahtin îl aplică literaturii lui Dostoievski, am putea numi *dialogism*."[12]. O altă posibilă semnificație care ar putea fi atribuită acestor texte este faptul că ar putea reprezenta fundamentul culturalității din ființa umană care iese la suprafață chiar şi în condițiile celei mai grele opresiuni exterioare. Acesta rămâne singurul element soteriologic, alături de credință, în mijlocul totalei deznădejdi.

În *Jurnalul fericirii* sunt consemnate cele două experiențe fundamentale care se află îngemănate în destinul diaristului: cea a închisorii şi cea a religiei, cea de-a doua fiind generată de cea dintâi. Experiența mistică presupune un traseu ascendent, presărat cu momente de revelație şi cu minuni, până la botezul săvârşit în celula 18, la Gherla şi până la îmbrăcarea rasei monahale, la mănăstirea Rohia. Jurnalul său este una dintre scrierile memorialistice fundamentale care redă, în primul rând, un itinerar interior, în care timpul se răstoarnă în permanență. Pentru diarist, experiența exterioară, cea a vieții în detenție, are efect catalizator asupra metamorfozei interioare. Treptele spiritualizării, parcursul interior spre convertirea la creştinism, sunt transcrise cu umilință, cu bucurie, cu *extaz*. Cuvântul *extaz* provine din greacă, unde înseamnă „a sta în afară". Conform *DEX,* extazul reprezintă o „stare psihică de mare intensitate,

[12] George Ardeleanu, *Nicolae Steinhardt (monografie),* Braşov, Editura Aula, 2000, p. 86-87.

BDD-A6438 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)

caracterizat prin suspendarea aparentă a contactului cu lumea înconjurătoare, imobilitate, scăderea controlului asupra propriei persoane, euforie, halucinație etc. care apare sub influența unor ritualuri şi practici religioase”[13] sau, conform *Oxford Dictionary of Philosophy,* reprezintă „a state in which normal sense experience is suspended and the subject becomes joyfully conscious of higher things, although what the subject is aware of is then not typically communicable”[14]. După cum se observă, definiția dată de *DEX* surprinde aproape cu exactitate starea diaristului începând din momentul în care are revelația divinității, trăirile lui fiind de o intensitate copleşitoare, iar contactul cu mediul carceral sordid este suspendat, este sublimat prin filtrul credinței. Dumnezeu însuşi e extaz, în viziunea lui Steinhardt, iar a fi creştin este o grandioasă aventură existențială pe care o descrie în termeni extrem de vii, de puternici: „...e clocot, e scandal, e «curată nebunie», mai îndrăzneț şi mai exigent decât orice teorie extremistă de aventură, e *happening* - e cel mai formidabil *happening*. Creştinismul e dogmă, e mistică, e morală, e de toate, dar e în special un mod de a trăi şi o soluție şi e rețeta de fericire. Mai că aş spune că e supradeconectare, supra-LSD. Pe lângă doctrina creştină, cerințele şi rezultatele ei, toate stupefiantele şi halucinogenele sunt leac băbesc, diluție Hanemann minimală, roabă neolitică.”[15].

Aşadar, este un jurnal care vorbeşte despre închisoare în altă manieră decât o fac, de obicei, oamenii care trec prin ea, o manieră cu totul atipică, experiența carcerală fiind sublimată prin doctrina cristică a iubirii şi a iertării. În acelaşi timp, această sublimare are ca efect formarea unui soi de „paravan” între lumea interioară a deținutului şi realitatea sordidă. Chiar şi scenele atroce din perioada detenției sunt relatate pe calea atenuată a aluziei şi a blândeții unei moralități triste, dar luminoase.

Un „jurnal al fericirii” *avant-la-lettre* îl reprezintă scrierea memorialistică a Nicolei Valery-Grossu, *Binecuvântată fii, închisoare*...Titlul este preluat dintr-un pasaj al lui A. Soljenițîn, în care acesta afirmă că în închisoare şi-a făurit sufletul şi binecuvântează rolul pe care l-a avut spațiul carceral în viața sa. De această dată, o femeie dezvăluie perioada petrecută în detenție şi felul în care a ajuns sa îl cunoască pe Dumnezeu, în mijlocul celei mai negre suferințe. O scriere similară este cea a lui Richard Wurmbrand, *Cu Dumnezeu în subterană.* Autorul este un înțelept dintr-o categorie aparte față de cea a lui Steinhardt, cel din urmă fiind un iluminat în detenție, pe când primul este un misionar care s-a pregătit îndelung înainte de a intra în închisoare pentru a

[13] *DEX*, ed. cit., s.v. *extaz*.

[14] *Oxford Dictionary of Philosophy,* Oxford University Press, 1994, s.v. *ecstasy.*

[15] Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii,* Ediția a VII-a, Ediție îngrijită, postfață şi note de Virgil Ciomoş, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 175.

BDD-A6438 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)

propovădui cuvântul Domnului. Wurmbrand, pentru care această vocație misionară este primordială, nu consideră esențială uitarea sau iertarea călăilor, ci iubirea lor.

Noica oferă, de asemenea, în *Rugați-vă pentru fratele Alexandru,* un fel de jurnal de detenție, care însă este mai degrabă ceea ce Nicolae Manolescu şi Eugen Simion numesc *eseu autobiografic,* eseu în mare parte filosofic, în care există şi o cronică a vieții carcerale. În scrierea sa, închisoarea, ancheta, reeducarea, călăii, toate sunt pretexte pentru reflecție şi analiză, toate sunt sublimate prin intermediul meditației filozofice asupra învingătorilor învinşi, asupra condiției omului modern şi a culturii moderne, în general. În ceea ce priveşte problematica memoriei, a rememorării, autorul-personaj afirmă că înregistrează doar întâmplările teribile pe care le-a trăit, nu şi chipurile torționarilor, pentru a nu-i recunoaşte dacă îi va vedea vreodată după ce va fi pus în libertate. Însă şi aceste întâmplări sunt, ca şi la Steinhardt, înregistrate într-un mod atenuat, fără tragism, fiind permanente pretexte pentru meditația filozofică sau pentru valorificarea matricii culturale, pentru actualizarea în memorie a unor opere precum *Faust* sau *Zeroul şi infinitul,* a lui Arthur Koestler. Aşadar, din nou, literaturizarea experienței apare ca o consecință a acestei sublimări, a acestei transfigurări care dau un alt chip suferinței şi mediului carceral, mult diferite de imaginea lui reală.

4. LITERATURIZAREA CA DENUNȚ AL ORORII

La polul opus se află o a doua categorie, care înglobează *Închisoarea noastră cea de toate zilele* şi *Fenomenul Piteşti,* mărturii care au o doză ridicată de realism şi autenticitate, scrise cu un grad sporit de obiectivitate şi luciditate, scopul lor fiind acela de a denunța oroarea şi a încerca să păstreze vie în memoria colectivă imaginea Gulagului. Ele aparțin unui registru stilistic complet diferit, lipsit de podoabe literare sau artificii, elementul estetic lipsind aici aproape cu desăvârşire. În aceste scrieri, realitatea comunistă şi a mediului carceral este redată fără cosmetizări, sublimări sau transfigurări. Deşi stilul lor, mai ales cel al *Fenomenului Piteşti,* pare mai degrabă jurnalistic, efectele de ansamblu sunt artistice. Granița dintre realitate şi ficțiune este extrem de fină în cazul acestor două opere care par de o obiectivitate maximă la o lectură de suprafață.

În cazul scrierii lui I. Ioanid, apare refuzul sublimării faptelor şi a trăirilor, acesta alegând realismul experienței trăite nemijlocit. El realizează o adevărată monografie a fenomenului carceral, impresionând prin memoria sa fabuloasă. Modelul ales a fost *Arhipelagul Gulag,* însă epicul este mai pronunțat decât la Soljenițîn. După cum autorul însuşi mărturiseşte într-o notă din finalul primului volum, când s-a hotărât să îşi scrie memoriile de detenție, a făcut-o cu gândul ca tot ceea ce a reținut

BDD-A6438 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)

memoria sa ,,să rămână mărturie şi să folosească împreună cu multe alte dovezi ce vor trebui strânse, la reconstituirea întregului adevăr despre viaţa deţinuţilor politici sub regimul comunist din România. Am încercat să fiu cât mai obiectiv posibil, relatând fără patimă despre cele trăite şi văzute în jurul meu în cei 12 ani de detenţie."[16]. Ceea ce surprinde la memoriile lui Ioanid este imparţialitatea, lipsa unei judecăţi aspre a călăilor, atât deţinuţii, cât şi judecătorii, gardienii, torţionarii fiind cuprinşi la un loc în sfera memoriei expiatoare. Impresionează atât tonul calm, cumpănit, didactic, ,,nu o dată halucinant prin voinţa pur arhivistică"[17], cât şi metodele naraţiunii care constă într-un itinerar narat minuţios, într-o acumulare de nume, destine, acte, liste, hărţi, scheme ale închisorilor, galeriilor, desene explicative, toate cuprinse într-o cronologie strictă. Impresionează mai ales calmul şi înţelegerea profundă a tuturor fenomenelor şi caracterelor umane. El se doreşte a fi un narator complet obiectiv, detaşat, neutru, însă dimensiunea subiectivă se face simţită în diverse momente de-a lungul romanului. Oricât de fabuloasă pare a fi memoria autorului, apare şi aici acţiunea timpului asupra memoriei, care duce la confuzii şi distorsiuni, după cum autorul-narator însuşi o mărturiseşte, intervenind acel imaginar de grad secund menţionat anterior.

Lucrarea lui V. Ierunca este închegată din mărturiile victimelor care au trecut prin iadul reeducării de la Piteşti între 1949 şi 1952 şi din documentele care i-au parvenit din ţară, deoarece el se afla în Franţa în momentul scrierii *Fenomenului Piteşti.* Lucrarea sa exercită nu o fascinaţie estetică, ci o fascinaţie a ororii. Opera lui Ierunca prezintă cel mai mare grad de obiectivitate, iar literaturizarea pare aproape imperceptibilă în cazul acesteia. Însă şi aici, la o analiză atentă, se pot observa elemente prin care ficţiunea se insinuează în text. În primul rând, apare o modificare a însuşi conceptului de autor-narator, datele fiind oferite de un autor de ,,a doua mână", care povesteşte cele aflate de la alţii care au trăit ei înşişi experienţa carcerală. Informaţiile sunt filtrate prin propria sa subiectivitate, inclusiv titlul reprezentând o reflecţie pur personală asupra experimentului reeducării. Deşi, pe alocuri, dă impresia unui discurs cvasiştiinţific, bazat pe date exacte, subiectivitatea auctorială se face simţită mai ales atunci când încearcă să sondeze starea psihică a victimelor, transformările interioare pe care le-au suferit ca urmare a reeducării, întrucât el nu poate decât să intuiască toate acestea, nefiind una dintre victimele experimentului. Din nou, intervine aici acel imaginar de grad secund menţionat de-a lungul acestui studiu. Mai mult, în acest context al oferirii

[16] Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele,* vol. I, Bucureşti, Editura Albatros, 1991, p. 360.

[17] Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în postceauşism, I. Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare,* Bucureşti, Editura Polirom, 2004, p. 161.

BDD-A6438 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)

unor informaţii factuale asupra acţiunilor diabolice comise asupra unor fiinţe umane de către semenii lor, Ierunca extinde discuţia asupra problematicii Răului, încercând să ajungă la rădăcina lui, să găsească o explicaţie pe care să o ofere şi cititorilor. Concluzia care se desprinde din reflecţiile lui asupra Răului este că în vremurile moderne, în care minţi machiavelice au creat Gulagul şi torturi greu de imaginat, Răul nu mai este un atribut al diavolului, ca şi în gândirea tradiţională, nu mai este ceva exterior ce nu poate fi controlat, căruia nu poţi decât să i te supui, ci Răul este interior, se află în oameni, în esenţa lor, prin ei fiind creat şi perpetuat nu numai acest experiment atroce al reeducării, ci şi întreg regimul comunist.

5. CONCLUZIE

Ca o consideraţie conclusivă, scrierile aparţinând genului memorialistic carceral întăresc o idee enunţată de Antoine Compagnon, şi anume aceea că „nu există o esenţă a literaturii, care este o realitate complexă, eterogenă, schimbătoare”[18]. Operele tributare acestui gen implică o mutaţie a însuşi conceptului de literatură, aşa cum era el cunoscut înainte de monstruoasele invenţii ale secolului al XX-lea, lagărele de concentrare naziste şi Gulagul comunist, întrucât apare o literatură a suferinţei, sublimate sau nu, a ororii, şi acestea nu pot fi cuantificate. Astfel de opere nu trebuie tratate cu criterii estetice prestabilite, ci literaturizarea experienţelor de acest gen poate fi determinată urmărind alte aspecte complexe, deseori ignorate, precum jocurile memoriei, autoanaliza şi analiza celorlalţi, sondarea propriului eu şi construcţia propriei personalităţi pe măsură ce se ţese firul narativ.

BIBLIOGRAFIE

Ardeleanu, George, *Nicolae Steinhardt (monografie),* Braşov, Editura Aula, 2000.

Badiu, Izabella, *Métamorphoses de l'ecriture diariste à l'âge contemporain,* Cluj-Napoca, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, 2005.

Berindeanu, Florin, *Monarhia spirituală,* în *„Contrapunct”,* nr. 20, 1991.

Besancon, Alain, *Originile intelectuale ale leninismului,* Traducere de Lucreţia Văcar, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993.

Berdiaev, Nikolai, *Originile şi sensul comunismului rus,* Traducere de Ioan Muşlea, Studiu introductiv de Vasile Boari, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.

Bălan, Ion, *Regimul concentraţionar din România 1945-1964*, Bucureşti, Fundaţia Academică Civică, 2000.

Cesereanu, Ruxandra, *Călătorie spre centrul infernului. Gulagul în conştiinţa românească,* Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1998.

Compagnon, Antoine, *Demonul teoriei. Literatură şi bun simţ,* Cluj-Napoca, Editura Echinox, 2007.

[18] Antoine Compagnon, *Demonul teoriei. Literatură şi bun simţ,* trad. de Gabriel Marian, Andrei-Paul Corescu, Cluj, Editura Echinox, Cluj, 2007, p. 49.

BDD-A6438 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)

Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1998.
Furet, Francois, NOLTE, Ernst, *Fascism şi comunism,* Traducere din limba franceză de Matei Martin, Prefață de Mircea Martin, Bucureşti, Grupul Editorial Art, [2007].
Glucksmann, André, *Bucătăreasa şi mâncătorul de oameni. Eseu despre raporturile dintre stat, marxism şi lagărele de concentrare,* Traducere din limba franceză de Mariana Ciolan, Bucureşti, Humanitas, 1991.
Hossu Longin, Lucia, *Memorialul durerii. O istorie care nu se învață la şcoală,* Bucureşti, Editura Humanitas, [2007].
Iaru, Florin, *Drumul spinos al fericirii,* în *„Contrapunct",* nr. 26, 1991, p. 3.
Ierunca, Virgil, *Fenomenul Piteşti,* Ediția a II-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991.
Ioanid, Ion, *Închisoarea noastră cea de toate zilele,* vol.I, II, III, Bucureşti, Editura Albatros, 1991.
Jela, Doina, *Drumul Damascului. Spovedania unui fost torționar,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1999.
Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografic,* Traducere de Irina Margareta Nistor, Bucureşti, Editura Univers, 2000.
Mihăilescu, Dan C., *Literatura română în postceauşism, I. Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare,* Iaşi, Editura Polirom, 2004.
Moraru, Cornel, *Constantin Noica. Monografie, antologie comentată, receptare critică,* Braşov, Editura Aula, 2000.
Mungiu, Alina, *Sindromul fratelui Alexandru,* in „Contrapunct", nr. 31 (134), 1992, p.10.
Noica, Constantin, *Rugați-vă pentru fratele Alexandru,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1990.
Oxford Dictionary of Philosophy, Oxford University Press, 1994.
Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim,* vol. I, II, III, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
Steinhardt, Nicolae, *Jurnalul fericirii,* Ediția a VII-a, Ediție îngrijită, postfață şi note de Virgil Ciomoş, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
Țeghiu, Liviu, *Fenomenul proletcultist în literaura română,* Timişoara, Editura Mirton, 2000.
Valery-Grossu, Nicole, *Binecuvântată fii, închisoare..,* Bucureşti, Editura Univers, 1997.
Wurmbrand, Richard, *Cu Dumnezeu în subterană,* traducere din limba engleză de Marilena Alexandrescu-Munteanu şi Maria Chilian, Bucureşti, Editura „Casa Şcoalelor", 1994.

IMPRISONMENT AND LITERARY SUBLIMATION
(Abstract)

This study has as a starting point the image of the Soviet Gulag, which has become the topos of a new literary genre, the carceral memorial genre, encompassing works written in jail or denouncing the attrocities commited by the communist regime. The study focuses on the works of some Soviet writers, the most representative being Aleksandr Soljeniţîn, and mostly upon the works of the Romanian writers Nicolae Steinhardt in Jurnalul fericirii, Constantin Noica in Rugați-vă pentru fratele Alexandru, Ion Ioanid in Închisoarea noastră cea de toate zilele and Virgil Ierunca in Fenomenul PiteŞti, and it is concerned with presenting different attitudes towards the carceral experience and with valorizing the literary part in each of these works, thus argumenting their well-deserved place in the sphere of literature.

BDD-A6438 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:38:58 UTC)